

ПОЛІТИКА КОМУНІКАЦІЙ НОВГОРОДСЬКОГО ВІЧА ІЗ КНЯЗІВСЬКОЮ ВЛАДОЮ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ХРИСТИАНСТВА. ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

THE POLITICS OF COMMUNICATION BETWEEN THE NOVGOROD VECHE AND PRINCELY AUTHORITY IN KYIVAN RUS' AFTER THE ADOPTION OF CHRISTIANITY: HISTORICAL AND COMPARATIVE ANALYSIS

Сухомлин В.Б., к.наук з держ. пр., доцент,
ректор

Академія праці, соціальних відносин і туризму
orcid.org/0000-0002-7817-5316

Кравченко В.В., к.ю.н., професор,
професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права

Академія праці, соціальних відносин і туризму
orcid.org/0000-0002-7553-6286

Настюк А.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права

Академія праці, соціальних відносин і туризму
orcid.org/0000-0002-2014-1084

Метою нашого дослідження є прослідкувати динаміку зміни розвитку комунікації між князівською владою та новгородським віче від Ярослава Святославовича до Мстислава Володимировича.

У нашому дослідженні звернено увагу на втручання новгородського віча у внутрішні політичні процеси в Київській Русі. Прослідковується в дохристиянський період систематичне просування новгородського князя на Київський стіл, використовуючи силові методи.

Нами простежується тенденція боротьби ільменських слов'ян не за незалежність, а за рівні права із русами. Активізується лобювання новгородського віча в створенні зводу законів, які дали б можливість регуляції частини відносин між князем та віче в правовому полі. Даний підхід віче викликаний актами насилля з боку князівської влади до новгородського населення. Звід законів встановлював чіткі штрафи за злочини, що зменшувало зловживання княжої адміністрації при здійсненні судових функцій. Крім того звід законів давав право жителям обороняти своє життя та майно від незаконного свавілля з боку князя та його адміністрації. Зрівняння в правах слов'ян із русами, що нагадує дії союзних Риму італіків в отриманні прав римського громадянина під час Союзницької війни 91-88 років до нашої ери, де був вибраний шлях не конфронтації, а співпраці з Римом, що призвело до видання законів, які покращували правове становище італіків.

Ми виявили, що починаючи із смерті Ярослава Володимировича, Новгород починає втрачати свої позиції. Прослідковується тенденція відміни практики переходу правителів із Новгорода до Києва (Олег, Святослав, Володимир, Ярослав). Навіть, коли в Новгороді сидів князь, який мав зайняти київський стіл, перед тим як він мав стати Київським князем, його переводили із Новгорода в іншу землю. Причину цього ми вбачаємо в лествичній системі спадкування та ціленаправленій політиці київських князів по недопущенню трансферу новгородського князя в Київ.

Зазначена політика призвела до погіршення комунікації між князем та віче, в результаті чого новгородці, ігноруючи княже право, почали міняти своїх князів, домовляючись із Київським князем, а іноді взагалі не рахувалися із його волею.

При дослідженні ми виявили, що новгородці, з метою лобювання своїх інтересів, вирішили заключити договір з Володимиром Всеволодовичем про те, що вони будуть запрошувати князів тільки з його нащадків по старшій лінії, що, в свою чергу, йшло в розріз із княжим правом в питаннях розподілу столів.

Ключові слова: Новгородське віче, князівська влада, княжа політика, вічеве право, княже право, римське громадянство, італіки, римляни, руси, слов'яни, Руська правда.

The objective of our study is to trace the dynamic changes in the development of communication between the princely authority and the Novgorod veche from Yaroslav Sviatoslavovich to Mstyslav Volodymyrovych.

In our study, attention is paid to the intervention of the Novgorod veche in the internal political processes in Kyivan Rus'. In the pre-Christian period, the systematic promotion of the Novgorod prince to the Kyivan throne using forceful methods can be traced.

We can trace a tendency among the Ilmen Slavs to fight not for independence, but for equal rights with the Rus. The Novgorod veche became more active in lobbying for the creation of a set of laws that would make it possible to regulate some of the relations between the prince and the veche within the legal framework. This approach by the veche was prompted by acts of violence by the princely authority against the population of Novgorod. The set of laws established clear penalties for crimes, which reduced abuses by the princely authority in the exercise of judicial functions. In addition, the set of laws gave residents the right to defend their lives and property from illegal arbitrariness on the part of the prince and his administration. The equalization of the rights of the Slavs with the Rus, reminiscent of the actions of the Italic peoples allied with Rome in obtaining Roman citizenship during the Social War of 91-88 BC, where the path of cooperation with Rome was chosen rather than confrontation, leading to the enactment of laws that improved the legal status of the Italic peoples.

We have discovered that following the death of Yaroslav Volodymyrovych, Novgorod began to lose its position. There is a noticeable trend of discontinuing the practice of rulers moving from Novgorod to Kyiv (Oleh, Sviatoslav, Volodymyr, Yaroslav). Even when there was a prince in Novgorod who was supposed to take the throne in Kyiv, he was transferred from Novgorod to another land before he could become the prince of Kyiv. We see the reason for this in the rota system of inheritance and the purposeful policy of the Kyivan princes to prevent the transfer of the Novgorod prince to Kyiv.

This policy led to a deterioration in communication between the prince and the veche, as a result of which the people of Novgorod, ignoring the prince's right, began to change their princes, negotiating with the Kyivan prince, and sometimes completely disregarding his will.

During our study, we found that the people of Novgorod, in order to lobby for their interests, decided to conclude an agreement with Volodymyr Vsevolodovich that they would invite only princes from his descendants in the senior line, which, in turn, was contrary to princely law on the distribution of thrones.

Key words: Novgorod veche, princely authority, princely politics, veche law, princely law, Roman citizenship, Italic peoples, Romans, Rus, Slavs, Rus' Truth.

Постановка проблеми. Створення балансу в державній політиці у взаємовідносинах центру та регіонів є доволі важливим для стабільності розвитку країни. Незалежна Україна пішла шляхом будівництва унітарної країни для забезпечення єдності країни. Разом із цим в Україні приділяється увага розвитку регіонів із залученням місцевих сил. Це знайшло своє відображення в реформах місцевого самоврядування. Надання цілого комплексу повноважень місцевому самоврядуванню забезпечує стабільний розвиток регіону. Для того, щоб зрозуміти природу взаємовідносин між регіоном та центром, слід дослідити витоки правил налагодження комунікації між ними.

Перший етап створення та становлення Української державності знайшов своє відображення в Київській Русі, у якій склалися доволі непрості відносини між Києвом та регіональними князівствами.

Проблему комунікації центру і регіону ми вбачаємо в низькому рівні правової культури у суспільстві. Домовленості, які укладалися між князем і вічем, порушувалися з обох сторін. Після смерті Ярослава Володимировича прослідковується падіння політичного впливу Новгороду на Великокняжу політику. Після прийняття християнства між Новгородом та князівською владою складаються непрості відносини. Відбувається зміна політики новгородського віча. Раніше Новгород проводив політику приведення силовим шляхом свого князя на київський стіл, що призводило до захоплення влади в Київській Русі. Це давало можливість впливати на глобальні процеси в державі. Після прийняття та укріплення християнства Новгород змінює свою політику. Активність новгородців в боротьбі за Київський стіл та владу в країні мінімізуються. Новгородці зосереджуються на політиці пріоритетності відстоювання містечкових інтересів). Ми вбачаємо, що причиною даного процесу була ціленаправлена політика київських князів на ослаблення позицій Новгороду. Центр регіонального лідерства за київський стіл зміщується в Турів, Чернігів та Переяслав.

Оцінка стану наукового дослідження. У Київській Русі у християнський період питань взаємодії населення із князівською владою торкалися у своїх роботах: Грушевський М. С., Брайчевський М. Ю., Чубатий М. Д., Войтович Л. В., Ермолаєв В. М., Шевченко А. Є., Кудін С. В., та інші.

Дослідження даної тематики стикається з проблемою відсутності достатньої кількості джерельної бази. Більш пізні дані, які викладаються істориками, не мали підтвердження у відомій на сьогодні літописній базі, так як першоджерела, що використовувалися ними не дійшли до нашого часу, що ставить під сумнів їх достовірність. Слід також враховувати, що літописці висвітлювали події під тим кутом, який відповідав позиції їх князів та церкви, що впливає на об'єктивність наданої ними інформації.

Метою нашого дослідження є виявлення та порівняння джерельних даних, які розкривають події, пов'язані із налагодженням комунікації новгородського віча із правлячим домом Рюриків після прийняття християнства, починаючи від Ярослава Володимировича до Мстислава Володимировича. Послідовний аналіз історичних подій на базі літописних даних дасть нам можливість виявити причини зміни стратегії взаємодії новгородського віча із княжою владою, що сприятиме більш об'єктивному дослідженню даної проблематики.

Виклад основного матеріалу. У 988 році Київський князь Володимир прийняв християнство [1, с. 26]. Його прийняття вплинуло на комунікацію віча із князівською владою. Особливо зміна пов'язана із Новгородом. У 1018 році князь Ярослав, підтримуваний новгородським вічем, програв протистояння за Київ своєму братові Святополку, який заручився підтримкою свого тестя Болеслава Хороброго, польського правителя, повернувшись до Києва [2, с. 101–115]. Програвши, Ярослав направив у Новго-

род і став споряджати кораблі, щоб втекти до скандинавів. Новгородці, дізнавшись про наміри князя, пошкодили його кораблі і звернулися до нього. Вони вказали князю на те, що той має продовжити війну проти свого брата. Для її продовження новгородці зібрали податки і за отримані гроші найняли варяг. Ярослав продовжив війну і організував новий похід на Київ, скориставшись тим, що Святополк посварився з Болеславом Хоробрим. Без підтримки поляк Святополк мусив відступити і Ярослав знову зайняв Київ і, фактично, відбувся перелом у війні [3, с. 263–264]. Слід зазначити, що саме звернення новгородців до князя про продовження протистояння та виділення ними коштів князю на продовження війни дало можливість Ярославу перемогти у зазначеному конфлікті. Звернення новгородців виглядало не стільки як прохання, а як примус. Спроба князя втекти кораблями за кордон була жорстко присічена шляхом пошкодження княжих кораблів [4, с. 140]. Князь аргументував свою втечу відсутністю фінансів далі продовжувати війну. Новгородське віче вирішило зібрати кошти самостійно із всіх платоспроможних соціальних категорій, в залежності від рівня життя, та отримані кошти виділили князю на продовження війни. Отже позиція новгородців з приводу того, що Ярослав мав продовжувати війну носила більш не рекомендований, а саме примусовий характер. Причина жорсткої позиції новгородців до князя Ярослава була, на нашу думку, визначена їх недовірою до нього.

Ймовірно причина недовіри новгородців до князя вибудувалась ще до поразки від Болеслава та Святополка. Слід зазначити, що у свій час князь Ярослав, образившись на самосуд новгородців щодо варяг, заманив близько 1000 ініціаторів розправи над варягами у свій двір і підступно вбив. Пізніше він просив прощення у новгородців за свої дії і обіцяв виплатити віри за убитих [5, с. 82]. Слід зазначити, що якщо віра за вбивство в той час носила б той же характер, який був пізніше вказаний в Руській правді, то Ярослав мав би сплатити непомірно велику суму грошей.

Новгородське віче, при зверненні до князя, фактично заборонило йому покидати місто і виїжджати закордон та наголосило на необхідності продовження війни із Святополком. Фактично звернення новгородців було не проханням до князя, а вимогою. Те, що вони знищили княжі кораблі, щоб той не міг втекти до скандинавів, вказує на застосування сили з боку новгородців до князя.

Спроба князя відмовити новгородцям в продовженні війни із-за нестачі коштів, новгородцями була відхилена. Нестачу у князя грошей новгородці вирішили самостійно, зібравши їх своїми власними силами.

Війну, яку спочатку можна було охарактеризувати як внутрішньо-сімейну, де сини бились за спадщину батька, трансформувалась у війну Новгороду проти Святополка, де ініціативу у князя перехоплює віче, яке стає ініціатором та спонсором продовження військових дій. Воля князя перестає цікавити новгородців і він перетворюється в інструмент волі віча.

Чому новгородці так були зацікавлені в перемозі Володимира потребує окремого глибокого аналізу. Але розглядаючи дану ситуацію поверхнево ми виявляємо наступні причини.

Перше, новгородці, звертаючись до князя і вимагаючи продовження війни, насамперед хотіли запобігти помсті з боку Святополка за те, що підтримували його опонента Ярослава. Єдиний спосіб уберегти себе новгородці бачили в перемозі Святополка і приході у Києві до влади свого князя Ярослава.

Другою причиною є військова здобич, яку новгородці могли отримати в разі своєї перемоги. Про матеріальну зацікавленість новгородців можна дізнатись з даних літописців. Коли Ярослав вперше взяв Київ, то в місті згоріло багато церков і дворів киян. Причину пожежі в Києві

ми вбачаємо в розграбунку новгородцями міста. По закінченні другої військової кампанії Ярослава по захопленню міста він одарив новгородців грошовою винагородою.

Третя причина – посилення впливу новгородців при дворі князя, що давало їм можливість впливати на політику Київської Русі. Четверте – новгородці ставали силовим гарантом Ярослава на утриманні влади на Русі. Ця позиція прослідковується не тільки в протистоянні Ярослава із Святополком, але й в конфлікті із Всеславом Удатним Тмутараканським князем. Ярослав використовував новгородців у війні, а коли програв битву то переїхав резиденцію із Києва в Новгород і там знаходився, поки не домовився із своїм братом про розподіл сфер впливу по Дніпру на Русі і знову повернувся до Києва. Новгород став для князя базою, де він набирив військові сили та відсидажувався в разі поразок.

Четверта причина – це більш чітка правова регуляція відносин між князем та вічем щодо питань судочинства та сплати данини. За літописними даними Ярослав, прийшовши до влади, надав новгородцям закон та систему сплати данини. У роботі Татіщева повідомляється, що в 1035 році Ярослав Володимирович прийшов до Новгорода та посадив там на князювання свого сина Володимира. Новгородці звернулися до князя та попросили, щоб він дав їм грамоту по якій ті могли здійснювати правосуддя та сплачувати данину. Вони своє прохання мотивували тим, що старі правила вже не можуть регулювати зазначене питання [6, с. 105–106]. Ми вважаємо, що новгородці в повній мірі не довіряли Київському князю Ярославу і коли він вирішив у них посадити свого сина, то ті, у свою чергу, почали вимагати новий закон та нові правила сплати податків, щоб убезпечити себе від свавілля князя.

У чому була проблема старих правил? Тут слід згадати підступне вбивство Ярославом новгородців, коли останні побили варяг. Новгородці хотіли, щоб на законодавчому рівні їхнє життя порівняли до життя русів. Тобто за вбивство слов'янина платили б як за вбивство руса – 40 гривень [7, с. 31, 33–34]. Зазначена норма вберегла б життя новгородців від княжого свавілля.

Якби Руська правда діяла в той час, то сторони, щоб залишитися в правовому полі, мали б діяти наступним чином. Новгородці, вбивши варяг на княжій службі мали б заплатити штраф або родичі варягів могли б вимагати кровну помсту. Хоча для об'єктивності слід зазначити, що точної суми за вбивство варяга або його права на кровну помсту було не вказано, тому ми вирішили розглянути цю ситуацію за аналогією із вбивством мужа, слов'янина, руса, купця, ізгоя, мечника та інших, що були передбачені в першій статті Руської правди скороченого списку [8, с. 95]. Отже новгородці заплатили штраф або варяги отримали право кровної помсти, вимагаючи смерті безпосередніх вбивць своїх родичів, на чому б конфлікт закінчився. Якби князь вирішив незаконно убити новгородців, то він мав би сплатити віру за кожного вбитого за його наказом. Згідно Руської правди Ярослава, якщо за вбивство одного слов'янина платилось 40 гривень, то загальна сума за масові безпідставні вбивства мала бути вражаючою [9, с. 69]. Щодо сплати данини, то слід зазначити, що із-за неї виник конфлікт між Київським князем Володимиром Святославовичем та його сином Ярославом, коли останній не відправив дві тисячі гривень в Київ. Володимир настільки образився, що його син вкрав у нього 2000 гривень, що вирішив іти війною на нього. Ми гадаємо, що новгородці теж були не в захваті від вчинку сина князя, так як Київський князь хотів іти війною на них із-за дій їхнього князя. Щоб зрозуміти чим Ярослав керувався в своїх діях коли пішов, фактично, як на конфлікт з новгородцями, так і своїм батьком, і чому новгородці все ж підтримали його, слід провести більш детальний аналіз в окремому дослідженні.

Окремі новгородці просили для себе грамоту про правила судочинства та збирання данини, то вони хотіли

гарантії того, що історія із вбивством новгородців та крадіжкою данини не повториться. Князь погодився вдовольнити прохання новгородців.

Василь Татіщев повідомляє, що Ярослав наказав своїм синам Володимиру, Ізяславу та Святославу зібрати знатних людей в Києві, які представляли киян, новгородців та представників інших міст і разом скласти закон, який мав бути встановлений та записаний. Даний закон мав врегульовувати питання судочинства і податків [6, с. 105–106]. Ймовірно мова йшла про Руську Правду. Даний закон мав діяти у всіх містах. Пропозиція новгородців отримала широку ініціативу і набула розповсюдження по всій Київській Русі.

Руська Правда давала можливість у законному порядку звернутися до князівської влади в питаннях порушення правових норм, які були прописані в Короткій редакції Руської Правди. Це, в першу чергу, стосувалося злочинів проти життя, здоров'я та майна. Кровна помста отримала правову регуляцію, де було вказано, хто має право мстити за смерть родича.

Руська Правда встановлювала юридичні підстави звернення людей до князівської влади у зв'язку з порушенням закону.

Аналізуючи Руську Правду Ярослава слід звернути увагу на те, що стаття перша, яка визначала штраф за вбивство, вказувала на 40 гривень штрафу за вбивство слов'янина. За вбивство руса штраф теж був у 40 гривень. Руська правда порівнювала життя руса та слов'янина. Не слід забувати, що Новгород був побудований на землях ільменських словен. Ми можемо припустити, що ільменські словени брали активну участь у боротьбі за Київ, щоб посадити свого князя в надії на те, що той дасть їм гарантії безпеки від свавілля княжого адміністративного. Прийняття Руської Правди дало їм можливість вимагати за вбивство штраф, як за вбивство руса, що посилило їхні гарантії від посягання на життя. Крім того правда захищала їх здоров'я та майно. У даний проміжок часу на відміну від древлян, в'ятичів, новгородці не намагалися від'єднатися від Київської Русі, а боролися за рівні права із русами.

Після смерті Ярослава Володимировича його сини Ізяслав, Святослав та Всеволод разом із мужами Коснячко, Перенег, Никифор відмінили кровну помсту, замінивши її на грошовий викуп [8, с. 99]. За правління Ярославовичів стає відомо про більшу кількість норм, які були прописані в княжому праві, що розширило підстави звернення до князя безпосередньо чи через його представників з проханням встановити справедливості згідно з княжим законом.

Дана ситуація частково нагадує Рим періоду союзницької війни. Причиною війни була нерівність в правах італіків та римлян, що стало тригером початку боротьби італіків за свої права та незалежність від влади Риму. Римляни доволі жорстоко придушували повстання. Але розуміли, що боротись із наслідками неефективно і слід ліквідувати причину повстання. Для подолання причин повстання Рим прийняв три закони, які сприяли поліпшенню прав італіків і вели до зрівняння у правах із римлянами.

Перший закон це – Закон Юлія *Lex Iulia de Civitate Latinis (et sociis)* Danda 90 р. до н.е. Він надав латинам, які не приєдналися до повстанців та зберегли вірність Риму отримувати права римських громадян. Наступний закон був продовженням закону Юлія і мав назву *Lex Plautia Papiria de Civitate Sociis* Danda 89 р. до н.е. Він надавав римське громадянство союзникам Риму, які записували свої імена у претора. Також слід згадати про закон *Lex Pompeia de Transpadanis* 89, який надавав латинське право громадянам Транспаданії. Ті, хто займав посади в місцевих муніципалітетах, отримували римське громадянство. Слід зазначити, що навіть отримання прав латинів суттєво покращувало правовий статус порівняно з минулим [10].

Отже, як італіки, так і ільменські словени отримали покращення свого правового статусу за рахунок співпраці

із владою, а не у протистоянні з нею, так як правильно обрали сторону переможця, який у свою чергу, прийняв закони про покращення їхніх прав.

Силові методи протидії княжій владі не завжди були ефективні. Як ми бачимо неодноразові виступи древлян не призвели до змін в правовому регулюванні слов'ян та русів. Отже збройна боротьба проти правлячого дому Рюриків не призвела до позитивного результату в покращенні правового статусу слов'ян, а навпаки сприяла розоренню землі та збільшенню податкового тиску. Новгородці, в свою чергу, вибрали варіант заключення домовленостей між віче та князем в наданні йому як військової, так і фінансової підтримки в захопленні влади у всій Київській Русі. Новгородці вирішили стати гарантом влади Великого князя Русі, якщо той не заключав домовленостей з новгородцями, як наприклад Ярополк та Святополк: вони знищувались, а на їх місце приходив лояльний до Новгорода князь. За свою допомогу новгородці вимагали від князя різні преференції політичного, економічного та правового характеру. Новгородці, як і деякі міста італіків, у боротьбі за свої права не пішли шляхом сепаратизму та силового тиску на Рим, а зберегли вірність за що і отримали свої права. Вони пішли схожим шляхом і добилися часткового зрівняння в правах русів та слов'ян, що було відображено в Руській правді.

Отже за часів Ярослава Святославовича новгородцям вдалося досягнути певних успіхів та посилити свої позиції в Київській Русі, але після смерті Ярослава позиції Новгорода починають ослаблятися. Коли у Новгороді правили Володимир та Ярослав, позиції міста в боротьбі за владу були доволі великі. Новгородські князі могли кинути виклик братам і боротись із ними за владу в Києві, так як вони всі відносилися до одного покоління.

Ярослав проводив політику, яка не загрожувала авторитету міста. Хоча для об'єктивності слід сказати, що підтримка новгородців Ярославом іноді доволі дорого їм обходилась і призводила до ослаблення міста. У Новгороді правив його старший син, який, згідно старшинства в роду мав стати по смерті батька наступним Великим князем в Києві.

Олег, Ігор, Святослав, Володимир і Ярослав перед тим, як прийти до влади в Київській Русі, були новгородськими правителями і саме при підтримці Новгорода змогли прийти до влади. Олег після смерті Рюрика взяв владу в Новгороді [11, с. 32]. Щодо князя Ігоря то він був законним сином новгородського князя Рюрика. Олег та Ігор прийшли із Новгорода та убили Аскольда і Діра та сіли в Києві [12, с. 89]. Якби в свій час Олег, за підтримки включно ільменських словен, не захопив Київ, то по його смерті Ігор не зміг би стати Київським князем. Олег, убиваючи Аскольда, наголошував на його нелегітимності. Зі слів Олега тільки Ігор, син Новгородського князя Рюрика, міг бути законним Київським князем, на відміну від самого Олега, який по статусу не міг на той час претендувати на титул по праву. Ми не будемо вдаватися в дискусію безпідставних звинувачень в нелегітимності Аскольда, який на думку М. Ф. Котляра та В. А. Смолія, опираючись на дані польського літописця Длугоша, був нащадком Кийовичів [13, с. 14]. На нашу думку, в даному питанні слід звернути увагу на те, що Олег розумів, що і він не може бути Київським князем, так як не княжого роду і тільки Ігор має на це право. Далі в історії роль Новгорода знову проявляється при Святославі Ігоровичу. Святослав протистояв своїй матері Ользі, яка контролювала Київ. Згідно даних Константина Багрянородного, коли він розкривав механізм проведення полюддя, то повідомив, що Святослав, син Ігоря перебував саме в Новгороді [14, с. 63]. Володимир Святославович, Новгородський князь захопив владу в Києві та пізніше убив свого старшого брата Київського князя Ярополка [15, с. 33–35]. Ярослав двічі проганяв із Києва свого старшого брата Святополка при підтримці новгородців [16, с. 8–13].

Дані фактори вказують на те, що раніше в язичницький період і на момент прийняття християнства позиції Новгорода були доволі важливі. Для Володимира та Ярослава Новгород виступав одним із важливих гарантів влади Київського князя. Фактично по політичному впливу Новгород був другим містом по важливості для княжої влади. Але при Ярославі з літописних джерел повідомляється, що новгородці в комунікації із князем Ярославом починають використовувати примус та в неповній мірі проявляти покірність і повагу до княжої влади [17, с. 68–69]. Посилюється боротьба за правові гарантії безпеки населення від свавілля як князя, так і його людей Звісно і раніше новгородці виступали проти княжої влади. Прикладом слугує вбивство Рюриком Вадима Хороброго, який виступив проти княжої влади [9, с. 9]. Але той виступ скоріше був змовою певної групи бояр. При Ярославі князю починає протистояти віче. Разом із тим, що Володимир, що Ярослав усвідомлюють значення Новгорода і садять там своїх спадкоємців, розуміючи що за підтримки новгородців їм вдасться втримати владу на Русі.

Але при кінці життя Ярослава дана схема починає руйнуватися. Володимир Ярославович, який прийшов із Новгорода, мав стати наступним князем в Києві, але незадовго до смерті його батька Ярослава він помирає. Ця смерть повністю зламала політичний розклад сил між північною та півднем. Наступним князем стає Ізяслав, який правив у Туровому.

У Володимира був син Ростислав, який теж претендував на Новгород. Тут потрібно врахувати, що новгородці практикували відстоювання тих кандидатів князів, які виховувалися в них. Батько Ростислава, Володимир сидів в Новгороді із 1035 року. Ростислав народився у 1038 році, коли його батько правив у Новгороді вже два роки. Володимир помер у 1052 році. Згідно даних Татищева після його смерті син Ростислав залишився правити у Новгороді та Ростові [6, с. 113].

У Ніконовському літописі повідомляється про те, що Ростислав, син покійного новгородського князя Володимира, утік із Новгорода в Тмутаракань у 1064 році [9, с. 92]. Із Всеславом втекли Порей і Вишата, сини, діти Стромилы, воєводи новгородського. Те, що в оточенні Ростислава були діти новгородського воєводи вказує на те, що в Новгороді були сили, які робили ставку на Ростислава.

Для об'єктивності варто згадати, що ряд науковців схиляються до думки, що Ізяслав був переведений до Новгорода після смерті батька, але джерельна база дає підстави припустити, що князь не правив особисто в Новгороді і після смерті батька перейшов до Києва саме із Турова.

Слід уважно звернути увагу на те, як були розподілені столи по смерті Ярослава. Київ дістався Ізяславу, Чернігів – Святославу, Переяслав – Всеволоду, Володимир – Ігорю, а Смоленськ – В'ячеславу. Жодного князя із старшого покоління не посадили в Новгороді.

Ми вважаємо, що Новгород до 1064 року контролював Судислав, який мав напружені відносини із дядьками. Смерть обох смоленських князів розкривала шлях Новгороду на Київ. Ймовірно новгородці, як і раніше, прагнули посадити в Києві свого князя.

Але після смерті Ігоря Ярославовича в 1060 році, Ростислава у 1064 році вдалося вигнати із Новгорода в Тмутаракань. Причиною втечі Ростислава було непогодження з політикою розподілу князівств. Його перевели до Володимира після того, як князь Володимирський Ігор був переведений у Смоленськ. Попередньо Татищев повідомляє про те, що Ростиславу після смерті батька було передано Ростов та Суздаль. Але попередньо Татищев повідомляв, що в 1052 році після смерті Володимира в Новгороді та Ростові залишився Ростислав. Можна констатувати, що майже усю північ до 1054 року контролював Ростислав. У 1055 році в Новгороді Ізяслав ставить посадником Осмомисла. Цікаво те, що двоє синів посад-

ника Стромисла приєдналися до Ростислава, коли той відправився в Тмутаракань та вигнав звідти сина Святослава [6, с. 115–117]. Фактично діти Стромисла виступили на стороні Ростислава проти Тріумвірату. Тому ми припускаємо, що Стромисла був людиною не стільки Ізяслава, як Ростислава.

У Тмутаракані сидів син Чернігівського князя Гліб, якого вигнав Ростислав. Ці події вказують на те, що дружина у Ростислава була доволі сильною раз він зміг прогнати Гліба. На допомогу Глібу прибув його батько Святослав і Ростислав без бою покинув Тмутаракань. Глібу було повернуто князівство, але як тільки Святополк покинув Тмутаракань, Ростислав знову вигнав Гліба. У 1066 році Ростислав, ймовірно, був отруєний та помер [12, с. 140–141]. Ми вважаємо, що ядром війська Ростислава були новгородці.

У 1067 році полоцький князь Всеслав розорив Новгород [9, с. 93]. Ймовірно, після смерті Ростислава Всеслав спробував захопити владу в Новгороді. Новгород, підтримуючи авантюру Ростислава, із захопленням Тмутаракані ослабив себе і став жертвою полоцького князя. В чому була необхідність Новгорода в контролі за Тмутараканню? Ми вважаємо, що Ростислав хотів взяти під контроль найважливіші торговельні шляхи, які йшли через Чорне та Азовське море, але смерть Ростислава зруйнувала амбіційні плани Новгорода. Новгородці прагнули посадити в Києві свого князя. Коли не вийшло з Володимиром Ярославовичем, то ставка була зроблена на його сина Ростислава. Ці плани були повністю провалені і привели до ослаблення політичного впливу Новгорода в Київській Русі.

Як вище було вказано, в язичницький період Новгород активно брав участь в боротьбі за владу між князями і просував своїх претендентів на Київський стіл. Слід зазначити, що проблеми для Новгорода почалися не після смерті Ярослава, а одразу ж коли він прийшов у Новгороді до влади. З 1015 року Новгород зазнає цілий ряд відчутних ударів.

Виділимо ці невдачі.

У 1014 році Ярослав привласнив новгородські гроші. Спровокував Київ на війну з Новгородом. У 1015 році князь Ярослав вбив до 1000 новгородських мужів. У 1019 році новгородців розгромили на Альті поляки із Болеславом та Святополком. Новгородці змушені вводити одноразовий податок на продовження війни із Святополком. У 1020 (1019) році відправляють в заслання у Ростов новгородського посадника, а пізніше страчують його в Муромі [9, с. 77]. У 1021 році Новгород розоряє полоцький князь Брячислав.

У 1024 році новгородці зазнають поразки від Тмутараканського князя Мстислава Володимировича. У 1043 році Володимир Ярославович, князь Новгородський зазнав нищівної поразки в поході на Візантійську імперію [6, с. 89–108].

Але в цілому Новгород зберігає сильні політичні позиції в Київській Русі. Ситуація починає мінятися із 1052 року. Відправною точкою на початку втрати новгородцями своїх політичних позицій ми бачимо смерть Володимира Ярославовича.

У 1052 році помирає Новгородський князь Володимир, який мав би через два роки стати Київським князем після смерті батька [9, с. 85]. У 1066 році помирає Ростислав, син Володимира, і надія новгородців посадити свого князя на Київський стіл. Наступним князем став Всеслав Ізяславович, але його позиції в Новгороді були доволі слабкі.

У 1066 році Новгород знову розоряють полочани під проводом свого князя Всеслава Брячиславовича [18, с. 2].

Смерть Володимира та Ростислава, які були тісно пов'язані із Новгородом, була справжньою політичною катастрофою. Новгородцям був потрібний новий претендент, якого вони могли посадити в Києві.

У 1068 році в Києві відбувається повстання і князя Ізяслава проганяють з Києва. Він тікає до Польщі, щоб отри-

мати військову підтримку. Одразу виникає питання, чому він не відправився до Новгорода і з підтримкою останніх не завоював собі Київ, як це в свій час зробили його батько та дід. Отже новгородці не брали участі в політичній кризі 1068 року і не підтримали сина Ярослава Володимировича [19, с. 322]. Дана подія вказує на погіршення відносин між Ізяславом та новгородським віче. Новгород не став гарантом влади Ізяслава.

Наступна можливість новгородців перехопити ініціативу в майбутньому відбувається з приходом до влади в Новгороді в 1069 році старшого сина Святослава Гліба. Цей трансфер влади є доволі дивним. Згідно алгоритму прийняття рішень, логічно було б вважати, що в Новгороді мав сісти син Київського князя Ізяслава.

Ймовірно однією із причин погіршення відносин між Ізяславом та Святославом могли бути розбіжності стосовно Новгорода, де Святослав посадив свого сина, ігноруючи пріоритетне право на Новгород Ізяслава [20, с. 97].

Ми бачимо, що повстання проти Ізяслава киян, в 1068 році підірвало політичний вплив Київського князя та ослабило його владу на Русі.

Ми вважаємо, що однією із причин чому Святополку вдалося захопити владу в 1073 році в Києві було не тільки те, що його підтримав молодший брат Всеслав, але й новгородці, де князував його син [21, с. 73–74]. Новгородцям було вигідно, що Святослав усунув від управління в Києві свого старшого брата. Їхня вигода полягала в тому, що мінявся статус їхнього князя. У нас немає літописних даних, що Гліб із новгородцями ходив походом на Київ, але наявність в Новгороді сина Святослава унеможливила Ізяслава запросити підтримки новгородців у протистоянні із Святославом.

Усунення від управління в Києві Ізяслава та прихід до влади Святослава призвів до того, що Новгородський князь став старшим сином Київського князя. Вони повернули собі статус, який втратили після смерті Володимира Ярославовича.

Знову ми бачимо, що Київському князю Ізяславу не вдалося взяти під повний контроль Новгород та зробити його лояльним до свого роду. У результаті при повстанні 1168 року та перевороті у 1073 році Ізяслава прогнали із Києва [11, с. 157–158, 168]. В обох випадках новгородці не надали підтримки Ізяславу. Він не зміг скористатися допомогою Новгорода і був змушений сподіватися на закордонну допомогу поляк. Також в обох випадках Новгород зайняв пасивну позицію по відношенню до боротьби за Київський стіл. Причиною, на нашу думку було те, що новгородці на даний час не мали князя, якого вони могли посадити в Києві і який користувався їхнім довір'ям. Новгородці зробили ставку на Ростислава та максимально погіршили відносини з Київським князем Ізяславом. Ймовірно, коли б Ростислав не помер, то під час кризи 1068 та 1073 років вони спробували б привести в Києві до влади Ростислава Володимировича. Схоже на те, що новгородці підтримали модель передачі влади від батька до сина, але з умовою, що спадкоємець мав виховуватися та правити в них. Смерть спочатку Володимира, а пізніше його сина Ростислава, зруйнувала ці плани новгородців. Те, що Новгород двічі не підтримав князя Ізяслава вказує на те, що він не мав політичного впливу на нього. Коли рід Володимира Ярославовича перервався на Ростиславі, новгородці зробили ставку на Святослава, прийнявши його старшого сина і ніби то повернули собі статус кво. Але слід врахувати наступну обставину, що новгородці підтримали прихід до влади не свого князя, як це було із Олегом, Святославом, Володимиром, Ярославом, а батька свого князя, який був не Новгородським, а Чернігівським князем.

Гліб, будучи Новгородським князем, відбився в 1069 році від Всеслава полоцького, захопивши його в полон та примусив його поклястись не нападати на нов-

городську землю. Далі він вступив в конфлікт з волхвами, які агітували в новгородській землі. Гліб запитав у волхва чи вміє він передрікати майбутнє. Коли той сказав, що так, то Гліб зарубав його сокирою. Тим самим князь вказав на те, що якби останній знав майбутнє, то не помер би. На думку Леонтія Войновича язичники не простили князю вбивства волхва [22, с. 371].

Але в 1078 році Святослав, князь Київський помер і владу в Києві назад собі повернув Ізяслав. Новгородський князь Гліб загинув [9, с. 107].

Із смертю Святослава та Гліба Ізяслав укріпив свої позиції в Київській Русі та направив до Новгороду свого сина. В 1078 році Новгородським князем стає Святополк [6, с. 132]. Тут виникає доволі цікаве питання – Ізяслав у Новгород направив не старшого сина Ярополка, а молодшого? Це вказує на доволі запутані відносини між Ізяславом та Новгородом. Можливо новгородці самі не захотіли Ярополка так як він був вже старшим, а їм більш імпонував молодший син, на виховання якого вони могли вплинути.

Ситуація щодо Новгороду починає змінюватись після смерті батька Новгородського князя Ізяслава, який загинув, заступившись за свого молодшого брата Всеволода, коли його з Чернігова прогнали племенники [11, с. 173–174]. Чернігів вдалося повернути братові, але сам Київський князь загинув і наступним князем став Ізяслав. При правлінні Ізяслава старший брат Ярополк виступив проти Всеволода, але змушений був утекти за кордон. Святополк, не дивлячись на конфлікт свого старшого брата із Київським князем, не заступився за брата. Ймовірно новгородці не бачили політичної необхідності воювати із Києвом. Адже при цій війні в Києві до влади прийшов не їх князь Святополк, а його старший брат Ярополк.

Ярополк замирився із своїм дядьком, але у 1087 році його убивають і Новгородський князь Святополк стає старшим в роду Ізяславовичів [3, с. 277].

Вбивство Ярополка є доволі загадковим. Не слід забувати, що Ярополк був старшим сином Ізяслава і після смерті його дядька Всеволода він мав стати наступним Великим князем. У його смерті звинувачували Ростиславовичів. Можна також і підозрювати Всеволода, який не хотів після своєї смерті бачити Ярополка наступним Київським князем. Але була, на нашу думку, і ще одна зацікавлена сторона. Нею виступали новгородці. Вбивство Ярополка змінювало кандидата на Київський стіл. Після вбивства Ярополка наступним кандидатом за лествіничною системою ставав молодший брат Ярополка Святополк, який на момент смерті брата був Новгородським князем. Новгородці отримували можливість знову привести свого князя в Київ після смерті Всеволода. Тому, на нашу думку, новгородці теж мали вигоду у смерті Ярополка.

Після смерті Ярополка наступним спадкоємцем Київського столу стає Новгородський князь. Ймовірно Всеволод припустив, що така ситуація представляє загрозу для нього і тому Святополк перевівся в Турів у 1088 році [3, с. 277].

Перехід Святополка в Турів новгородці сприйняли як образ і більше не хотіли у себе бачити як Святополка, так і його дітей [21, с. 117]. Чи була можливість у Святополка залишитись? Як показує подальша практика – так. У свій час новгородці відстояли свого князя і не дали його замінити сином Київського князя. Ймовірно, Святополк не хотів конфліктувати із Всеволодом, або князювання в Новгороді його обтяжувало, тому він скористався можливістю та змінив князівство. У новгородців знову план посадити свого князя в найближчій перспективі провалився. Чому новгородці не хотіли, щоб Святополк їх покинув та замінити його, наприклад, на Володимира, старшого сина Всеволода? Справа в тім, що Володимир в черзі на княжий стіл був третім. Першим, як раніше було сказано, був Святополк, син Ізяслава, другим був Давид, син Святослава і тільки третім був Володимир.

Новгородці у 1088 році отримали внука Великого князя Всеволода, старшого сина Володимира, Мстислава Володимировича.

Ймовірно після смерті Всеволода в 1093 році в Новгороді став правити Давид, але його прогнали через два тижні. Те, що Давид самовільно без дозволу Київського князя зайняв Новгород, вказує на те, що після Новгороду він сів в Смоленську і мав війну проти Святополка та Володимира [22, с. 372]. Згідно новгородського літопису Давид став княжити в Новгороді у 1095 році [18, с. 3].

Новгородці у 1095 році звернулися до Володимира Всеволодовича з пропозицією і розпочали перемовини. Перемовини Володимира з новгородцями проходили за принципом взаємних поступок. Новгородці просили Володимира віддати їм на князювання його сина Всеволода. Слід зазначити, що дана пропозиція новгородців була ризикованого характеру і могла мати негативні наслідки для князя і його сім'ї. Ризик полягав в тому, що на Новгород претендувала сім'я Великого князя Київського Святополка. Дана претензія ґрунтувалася на традиції, що в більшості випадків в Новгороді мав сидіти син Великого князя. Якщо Володимир погоджувався з проханням новгородців, він погіршував свої відносини із Києвом. Союз із Святополком Володимир був потрібний для того, щоб стримувати Святославовичів, які забрали у Володимира Чернігів. Крім того, в Новгороді попередньо князував Давид Святославович, який вважав себе діючим Новгородським князем. Пропозиція новгородців посилювала позиції князя на півночі, але ослаблювала на півдні із-за погіршення відносин з Ізяславовичами та Святославовичами. Князь, погодившись на пропозицію новгородців, йшов на ризик створення проти нього коаліції із Ізяславовичів та Святославовичів, тому він вимагав від новгородців гарантій. Новгородці мали гарантувати перебування його сина на княжому столі. Вони погодилися із вимогою Володимира і заключили договір, зміст якого включав наступну умову. Володимир дозволив Мстиславу стати Новгородським князем. Новгородці обіцяли не змінювати Мстислава до його смерті і з честю відноситися до нього. Виконання договору гарантувалося цілуванням хреста [6, с. 157]. Ця домовленість суперечила княжому праву та могла призвести до конфлікту між Володимиром та Ізяславом у майбутньому.

Давид Святославович направився до Новгороду, щоб повернути його собі. До князя була відправлена делегація від новгородського віча, яка звернулася до нього та вказала на те, що йому не потрібно йти до Новгороду, так як він не може бути їхнім князем, бо даний княжий стіл вже зайнятий. Давид, зрозумівши, що новгородці не хочуть бачити його своїм князем, повернувся назад у Смоленськ [20, с. 97].

У нас немає точних даних чому новгородці прогнали Давида. Ми вбачаємо причину в тому, що проти Святославовичів виступали як Ізяславовичі, так і Мстиславовичі. Ізяславовичі не любили Святославовичів із-за того, що їхній батько загинув в битві з ними. А Всеволодовичі не любили Святославовичів із-за того, що Святославовичі хотіли повернути собі назад Чернігів, хоча сам Святослав передав землю Всеволоду за союз проти Ізяслава. Пізніше і Ізяслав підтвердив право Всеволода на Чернігів. Новгородці розуміли, що їхній князь Давид може вступити у війну проти Святополка та Олега, підтримуючи свого брата Олега у його боротьбі за Чернігів. Новгородці більш влаштував Мстислав, якого у них посадив ще Всеволод.

У 1102 році Святополк Ізяславович вирішив у Новгороді посадити свого сина. Володимир Всеволодович погодився з цим рішенням і наказав сину покинути свій княжий стіл, так як рішення Київського князя відповідало княжому праву, згідно якого в Новгороді мав сидіти син Великого князя Київського. Новгородцям зазначена рота-

ція князів не сподобалася, тому вони відправили делегацію, яка звернулася до Святополка і просила залишити їм Мстислава [4, с. 265–266].

Святополк не захотів послухатися новгородців. Тоді вони звернулися до нього, вказуючи на те, що його сина новгородці своїм князем не визнають. А якщо Святополк все ж їх не послухається, то вони не можуть гарантувати його сину безпеку. Своєю позицію вони аргументували особистою образою на Святополка, що той у свій час без всяких вагомих причин покинув їх і відправився у Володимир. Новгородці сказали, що Мстислава вони вчили і його правлінням задоволені. Святополк пробував їм погрожувати, але ті відстоювали свою позицію. Не маючи змоги переконати і, ймовірно, заставити новгородців прийняти свого сина, він погодився на їхню пропозицію і залишив їм Мстислава [9, с. 137–138; 6, с. 198–199].

З прийняттям християнства посилюється роль віча і відбуваються зміни в їх комунікації. Згідно аналізу подій та їх порівняння комунікації між народом і князем прослідковується часткова втрата авторитету князівської влади. Ми пояснюємо цю тенденцію зміною ставлення до влади жителів Русі у зв'язку із веденням християнства. Ті руси, які не приймали християнського світобачення і продовжували відкрито або таємно сповідувати ідеали язичництва, не сприймали князівську владу як одну із сакральних основ їхнього життя, оскільки Рюрики добровільно відмовилися від язичництва і зрадили віру прашчурів. Нові християни теж не бачили в князівській владі беззаперечного авторитету, розуміючи, що патріарх сидить не в Києві, а в Константинополі і контролюється не Київським князем, а імператором Візантійської імперії.

У 1117 році Мстислава, князя Новгородського, за волею його батька Володимира, переводять до Білгорода, який править там до 1125 року [11, с. 191]. Ймовірно, Володимир планував змінити систему спадкування в Києві і щоб після його смерті Великим князем став не старший в роду Рюриків, а його старший син. Отже Володимир планував ввести в Київській Русі майорат, що був притаманний західним християнським монархіям. З цією метою він і перевів свого сина так близько до Києва, щоб той поступово перебирав важелі управління країною в свої руки.

Колишній Новгородський князь, перед тим як сісти в Києві, княжив 11 років в Білгороді. У Новгороді в 1117 році Володимир посадив свого внука сина Всеволода [4, с. 277]. Як і у випадку із Святополком, з Новгорода знову перевели князя не в Київ, а в інше князівство, звідки його пізніше перевели в Київ.

Але чи це відповідало інтересам Новгорода? Ймовірно, новгородці хотіли, щоб Мстислав був у них до смерті батька і пішов від них на Київський стіл. Даний перехід був почесний для новгородців, які посадили б в Києві наступного князя. Крім того при переході Мстислава до Києва, князь міг пообіцяти новгородцям певні поступки. Оточення князя мало б бути під впливом Новгорода. Покидаючи Новгород, князь мав залишити там свого старшого сина і Новгород отримав би наступного спадкоємця Київського княжого столу.

Але що насправді отримав Новгород? Їхній князь перейшов не в Київ, а в Білгород. Даний трансфер пригнічував гордість новгородців. Ситуація нагадує історію Святополка Ізяславовича. Адже одна справа, коли їхній князь проміняв їх на Київ і зовсім інша, коли їх проміняли на Білгород або як у випадку із Святополком, на Турів. Їхній князь, покинувши їх покняжив у Білгороді цілих 8 років, що мало посилити вплив на нього білгородського боярства і ослабити в його оточенні вплив новгородських бояр.

Самі новгородці знову отримали внука Київського князя. Дана ситуація повторилася, коли Київський князь Всеволод посадив свого внука Мстислава в Новгороді. Не дивлячись на те, що новгородці змушені були всту-

пати в конфлікт і відстоювати свого князя, його все-одно пізніше за волею Володимира перевели у Білгород, а їм знову надали внука Київського князя і, фактично, прийшли до того, з чого почали. Які гарантії мали новгородці, що їхнього князя знову переведуть в якесь інше князівство перед тим, як він займе Київський княжий стіл? Ми гадаємо, що ці переведення принижували новгородців і давали їм зрозуміти, що з Новгорода в Київ князь не прибуде ніколи, так як це стало елементом княжої політики Київських князів.

У дохристиянський період та на ранніх етапах його становлення з Новгорода прийшли, як сказано було вище, наступні князі. Олег, прибувши з Новгорода, захопив Київ та правив з 882–912 (30) рік. Святослав правив Руссю з 961 по 971 (10) рік. Володимир Святославович прийшов з Новгорода та правив Руссю з 980 по 1015 (35) рік. Ярослав Володимирович прибув з Новгорода та правив Києвом з 1016 по 1018, 1019–1054 (37) рік. Отже з 882 по 1054 роки, прибулі із Новгорода князі правили Русю 112 років [6, с. 13–114].

Проаналізуємо, з яких міст в Київ приходили князі після смерті Ярослава. Ізяслав був із Турова, Святослав із Чернігова, Всеволод – з Чернігова, Святополк правив в Новгороді, але пізніше був переведений в Турів, де перебував 5 років до во княжіння в Києві. Те, що він покинув Новгород новгородці йому так і не пробачили. Володимир прийшов із Переяслава. Мстислав правив в Новгороді, але як сказано вище у 1117 році за вісім років до во княжіння його перевели у Білгород, звідки він тільки в 1125 році перейшов в Київ.

Ярополк II прийшов із Переяслава. Наступні київські князі В'ячеслав Володимирович (Туров), Всеволод Олегович (Чернігів), Ігор Олегович (Берестейсько-Дорогичинський), Ізяслав II Мстиславович (Переяслав, Волинь), Юрій Володимирович (Суздаль), Ростислав Мстиславович (Смоленськ), Ізяслав III Давидович (Чернігів), Мстислав Ізяславович (Волинь), Гліб Юрійович (Переяслав), Володимир III Мстиславович (Дорогобуж, Трипілля), Роман Ростиславович (Смоленськ), який правив менше року в Новгороді, але в основному княжив у Смоленську, звідки і прийшов до Києва. Всеволод Юрійович (Остер), Святослав Всеволодович (Чернігів), який менше року правив в Новгороді 1140 року, але прийшов до Києва вперше із Чернігова у 1173 році. Рюрик Ростиславович (Овруцький) правив в Новгороді у 1070–1171 роках, покинув його, прибув до Києва в 1173 році із Овруча та князував до 1174 року. Ярослав II Ізяславович (Луцьк) правив в Новгороді 1148–1154 роках, але був вигнаний в Київ, прибув у 1173 році, будучи князем Луцьким [22, с. 458, 459, 397, 399, 461, 460, 376, 462, 549, 463, 519, 549–550, 400–401, 519–520, 470]. Відбувається усунення новгородців з лідерських позицій в боротьбі за Київ.

Висновок. До прийняття християнства Новгород займав важливе місце в Київській Русі. Для контролю Києва слід було контролювати Новгород. Для контролю Новгорода потрібно було налагодити комунікацію із його вічем. Після прийняття християнства на перших порах дана тенденція продовжувалася. Контроль над Новгородом забезпечував контроль над Києвом. Комунікація базувалася на взаємовигідних умовах. Але в цей період починаються відбуватися певні погіршення в комунікації між князем та віче. Для новгородців усне княже слово гарантії перестає бути надійним гарантом в домовленості. В результаті видається звід законів Руська Правда, який вказував на те, за що людина буде нести покарання і яку суму має сплатити порушник. Даний звід законів не давав можливості стягувати більші суми штрафів із-за їх фіксації в законі та притягувати до відповідальності тих, хто скоїв злочин.

Після прийняття християнства новгородці продовжували проводити політику просування свого князя на

Київський княжий стіл для посилення своєї ролі у велико-князівській адміністрації. З цією метою новгородці намагалися посадити в себе старшого сина Великого князя, бажано в юному віці, щоб взяти участь в його становленні та формуванні максимальної лояльності до Новгороду. Смерть Новгородського князя, старшого сина Ярослава Володимира, а пізніше і його старшого сина Ростислава, підірвали дану стратегію. Усі подальші спроби повернутися до зазначеної політики зазнавали поразки. Новгородський князь, старший син Київського князя, Святослава Гліб теж помер. Ті новгородські князі, які мали стати київськими князями переходили із Новгороду в інші князівства. Так Святополк Ізяславович перед тим, як сісти в Києві, перейшов із Новгороду в Турів, що максимально ослабило позиції Новгороду, і не дало можливості переходу свого князя одразу в Київ, як це було раніше.

У 1102 році новгородці міняють підхід комунікації Новгороду із княжим родом Рюриків. Ігноруючи княже право, змогли домовитися із Київським князем Святополком, що його син не буде у них князувати, а залишиться син Володимира Всеволодовича, Мстислав. Порушення княжої системи спадкування новгородське віче закріплювало в договорах, які укладали із князем, де надали перевагу на князювання певній княжій гілці.

При зверненні віча до князя йому у провину могли ставити неналежне виконання ним або його людьми судових функцій. Князю могли висунути претензію, що він погано виконує військові функції або його воєводи і навіть звинуватити в боягузтві під час бою. Князя могли дорікнути у: недостатньому прояві любові до народу, неналежній поведінці людей князя, нездатності князя підтримувати мир, бажанні князя без дозволу віча змінити княжий стіл, недотримання князем зобов'язань перед союзниками, прове-

денням князем багатьох ігрищ та полювань, неналежне виконання судових функцій.

Після прийняття християнства ми прослідковуємо процес ослаблення політичного впливу Новгороду на процеси в Київській Русі. Новгород із вседержавної сили перетворюється на регіональну. Комунікація Новгороду як із київськими, так і із своїми князями загострюється. Роль вічевих інститутів зростає, в той час як роль князівської влади ослаблюється. Новгород із-за ряду невдач перестає брати участь в князівській боротьбі за Київ, щоб посадити там свого князя.

Отже після прийняття християнства прослідковується доволі цікава тенденція. З 1055 по 1174 рік, тобто на протязі 120 років в Київ напряду із Новгороду не приходили правити князі. В той час як в язичницький період, з 882 року та на ранніх етапах християнства до 1055 року київські князі, які прибули з Новгороду, управляли 112 років. Владу зазначені князі брали силовим варіантом при активній підтримці новгородців. Ці дані вказують на те, що новгородці після прийняття християнства втрачають свій політичний вплив та перестають бути гарантом стабільності для київських князів. Причину ми бачимо в розчаруванні політики київських князів та посилення пріоритетності інтересів віче над князівською владою. На Русі починає посилюватися вплив Чернігова, Турова, Переяслава, які просувають своїх претендентів на княжий стіл. Новгород не витримує конкуренції і починає уступати свої позиції, перетворюючись в регіональну силу. Ослаблення авторитету князівської влади веде до посилення ролі віче. Вічеве право починає домінувати над княжим і Новгород остаточно перетворюється у містечкову децентралізовану від Київської Русі силу. В комунікації новгородського віча та князівської влади віче перехоплює ініціативу та перестає цікавитися загальнодержавними справами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Віктор Демочко. Київська Русь і християнство. Волинські історичні записки. Том 2. 2009 р. С 24-32
2. Головкин Олександр. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.) / О. Б. Головкин. Київ, 2021. 600 с.
3. Полное Собрание Русских Летописей. Ипатьевская Летопись. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1843. Т.2. 391 с.
4. Полное Собрание Русских Летописей. Летопись по Лаврентьевскому списку. Издание третье. Санкт-Петербург: Синодальная типография, 1897. Т.1. 632 с.
5. Полное Собрание Русских Летописей. Новгородская летопись по Синодальному харатеинному списку. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии Наук., 1888. Т.3. 576 с.
6. Татищев В.Н. История Российская с самых древних времен. Москва: Напечатано при Императорском Московском Ученостетате, 1773. Т. 2. 536 с
7. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум / М. Ю. Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко; за заг.ред. О. М. Бандурки. Харків: Майдан, 2021. 890 с.
8. Іванов В.М. Історія держави і права України: підручник. Київ: КУП НАНУ, 2013. 892с.
9. Полное Собрание Русских Летописей. Именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1862. Т.9. 256 с.
10. Haussler R. Becoming Roman? Diverging Identities and Experiences in Ancient Northwest Italy (Publications of the Institute of Archaeology, University College London 57). Walnut Creek, CA: Left Coast Press, 2013. Pp. 386
11. Полное Собрание Русских Летописей. Летописный сборник, именуемый Тверской летописью. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1863. Т. 15 296 с.
12. Полное Собрание Русских Летописей. Псковская Софиевская летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1851. Т. 5. 275 с.
13. Котляр, М. Ф. Смолий В.А. Історія в життєписах. Смолий. Київ: Час, 1994. 328 с.
14. Грушевський М. Ю. Виймки з жерел до історії України-Руси: до половини XI віка Львів: Накладом авт, 1895. 122 с.
15. Микола Аркас. Історія України-Руси. Краків: «Накладом Ольги Аркасової». 1912. Друге видання. 424 с.
16. Грушевський М.Ю. Історія України-Руси. Нью Йорк: «Книгоспілка». 1954. Т. 2. 633 с.
17. Котляр, М. Ф. Історія України в особах. Давньоруська держава. Київ: Україна, 1996. 240с.
18. Полное Собрание Русских Летописей. Новгородская летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1841. Т.3. 305 с.
19. Шевченко А. Є., Кудін С. В. Настюк А. А. Становлення та розвиток влади в Київській Русі в IX-XII ст. Вінниця: ТОВ «Твори», 2020. 468 с.
20. Полное Собрание Русских Летописей. Львовская летопись. Типография М.А. Александрова, 1910. Ч.1. Т. 20. 418 с.
21. Полное Собрание Русских Летописей. Лаврентьевская и Тронцкая летописи. Санкт-Петербург: Типография Эдуарда Праца, 1846. Т. 1. 267 с.
22. Войтович Л. В. Княжа доба: портрети еліти. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. 782 с.

*Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025*